

Recensies

OVER HET KOLONIALISME

Aimé Césaire, *Over het kolonialisme*, De Geus, Amsterdam, 2022, ISBN 9789044546477, €11,99.

Aimé Césaire (1913-2008) is afkomstig uit Martinique, een Franse kolonie die na de Tweede Wereldoorlog een Département d'Outre-Mer werd. Hij loopt school op het *Lycée Victor Schoelcher* in de hoofdstad Fort-de-France. Dankzij een studiebeurs kan hij vertrekken naar Parijs en zich inschrijven aan het *Lycée Louis-le-Grand*. Daar begint een levenslange vriendschap met Léopold Senghor, dichter en later president van Senegal. In 1935 wordt de briljante student toegelaten tot de *Ecole Normale Supérieure*, de gerenommeerde vormingsplek voor filosofen. In 1939 keert hij terug naar Martinique en wordt leraar aan zijn vroegere middelbare school. Tot zijn leerlingen behoort onder meer Franz Fanon. Césaire publiceert *Cahier d'un retour au pays natal*, met een lovend nawoord door André Breton. Het boek kwam grotendeels tot stand vòòr zijn fysieke terugkeer. Het is vooral een poëtische zoektocht naar de betekenis van zwart-zijn in een wereld van witte dominantie. Césaires latere essay *Discours sur le colonialisme* uit 1950 (hij was intussen burgemeester van Fort-de-France en communistisch afgevaardigde in de Franse *Assemblée Nationale*) is een sleuteltekst van 'the tidal wave of color'. Het werd uitstekend vertaald en boeiend ingeleid door literator en politiek filosoof Grâce Ndjako.

Césaire werd bekend als protagonist van de *Négritude*. In Parijs had hij Jane en Paulette Nardal leren kennen, die ook uit Martinique kwamen. De zussen creëerden met hun tijdschrift *La Revue du Monde Noir* een forum voor zwarte kunstenaars en intellectuelen. Hun salon was een ontmoetingsplek voor studenten uit Afrika, de Caraïben en de VS. Césaire en Senghor ontdekten er auteurs als Langston Hughes en Claude McKay. Anders dan de zwarte schrijvers uit de Franse koloniën waren de auteurs van de Harlem Renaissance, gezien hun achtergrond van raciale segregatie, geenszins gericht op aanpassing aan de dominante witte cultuur. Assimilatie betekende in hun ogen onderwerping en vervreemding. Zij wilden daarentegen de leefwereld van zwarte mensen verkennen en waarden. Samen met Senghor en Léon-Gontran Damas richt Césaire in 1935 - hetzelfde jaar waarin hij kandideert voor de *Ecole Normale* - het tijdschrift *L'Étudiant Noir* op. In feite verruimen ze het *Tijdschrift voor Martinikaanse studenten* tot een forum voor zwarte studenten. Césaire publiceert daarin het artikel *Conscience raciale et révolution sociale*, waar hij voor het eerst de term *Négritude* gebruikt.

In tegenstelling tot Fanon, hanteert Césaire 'het n-woord', van oorsprong een scheldwoord om zwarte slaven te kleineren, als een vertoogstrategie die

schaamte verkeert in trots. Hij schrijft in *Over het kolonialisme* dat hij ‘systematisch onze oude nègre-samenlevingen verdedigt’. Ze waren niet alleen prekapitalistisch maar ook antikapitalistisch (51). De zogeheten ‘primitieve’ maatschappijen hadden natuurvriendelijke economieën op maat van de inheemse mensen. Ze koesterden een sterke gemeenschapszin gebaseerd op coöperatie, broederlijkheid en hoffelijkheid. Ze hadden hun eigen leven, hun dansen, hun wijsheid. Zij hielden de hoop intact. *Négritude* verwoordt fierheid, maar betekent naïeve verheerlijking noch nostalgie. Césaire is niet blind voor ongelijkheid en onderdrukking in de prekoloniale samenlevingen. Het koloniale systeem heeft zich precies geënt op het oude geweld. De moderne onderdrukking parasiteert op het vroegere onrecht, het moderne racisme op de bestaande ongelijkheid. Césaire heeft een afkeer voor zwarte mensen die al te gretig hun witte meesters imiteren. (Dit thema staat centraal in Fanon, *Zwarte huid, witte masker*; zie voor bespreking Devos R., *UvM* 2020, 2, p. 172/5.) Hij schrijft: ‘Ik constateer dat de lokale tirannen over het algemeen goed met de nieuwe tirannen kunnen opschieten en dat er tussen hen, ten nadele van het volk, een circuit van wederzijdse diensten en medeplichtigheden tot stand is gekomen.’ (40) Césaire bepleit dan ook geenszins een terugkeer naar het pre-Europese verleden, wat trouwens onmogelijk en onwenselijk ware. *Négritude* is niet gericht op hetgeen passé is, maar op wat komen kan. Voor ogen staat ‘een humanisme op de maat van de wereld’, dat zich bevindt voorbij bekrompen particularisme en zielloos universalisme (85). Dit ‘authentieke humanisme’ wordt geboren uit gelijkwaardigheid en respect voor verschillende volkeren, nationaliteiten, beschavingen. (David Alliot gaf aan zijn boek over Césaire de titel *Le nègre universel*.) Europa moet gehoor geven aan de antikoloniale strijd om recht te doen aan de ander, maar ook in het belang van zichzelf, d.w.z. om zich te bevrijden van de barbarij, het raciale vergif dat in zijn eigen aderen is gedruppeld (28), zoals het hitlerisme heeft laten zien. Het is de laatste kans voor Europa om niet ‘met eigen handen het laken der sterfelijke duisternis over zichzelf heen te trekken’ (93).

Grâce Ndjako rondt haar introductie af met een geslaagde verwijzing naar *Poésie et Connaissance*. Césaire gaf zijn lezing op het *Congrès de Philosophie* van 1941 in Port-au-Prince (Haïti). Het tijdschrift *Tropiques* publiceerde het essay in 1945. ‘Poëtische kennis wordt geboren in de grote stilte van wetenschappelijke kennis’, stelt Césaire. De wetenschap observeert en analyseert, reflecteert en evalueert, maar haar kennis is summier en oppervlakkig. Sterker nog, Césaire vergelijkt de cartesische rede, die de westerse superioriteit rationaliseert en zo de dominantie legitimeert, met de beruchte chicotte, het symbool van het koloniale geweld. De poëzie daarentegen weet van oudsher, maar sinds Baudelaire, Rimbaud en vooral het surrealisme pretendeert ze ook te weten. De poëtische kennis denkt niet in hiërarchieën maar nevenschikkend. Ze combineert ernst en humor, begrip en metafoer. Het kennende subject stelt zich niet op tegenover het gekende object, maar participeert aan zijn omringende leefwereld. De poëtische kennis kijkt naar de leeuw, maar ziet tegelijk de zebra en de antilope,

en de grasvlakte die hun gemeenschappelijke habitat is. Césaires eigen vertoog staat niet los van zijn ervaring, zijn beschrijving niet los van zijn verbeelding, zijn schrijven niet los van zijn engagement. De historicus Robin D.G. Kelley bestempelt *Discours sur le colonialisme* daarom treffend als een antikoloniale poëtica en een postkoloniaal manifest.

Rob DEVOS (Brugge)

WAT WE TOEN AL WISTEN

Geert Buelens, *Wat we toen al wisten. De vergeten groene geschiedenis van 1972*, Querido, Amsterdam, 2022, ISBN 9789021436722, € 20.

De klimaatopwarming is volgens Geert Buelens niet echt een verrassing, maar toch zijn we in snelheid genomen. Het is een complex probleem en we verwachten eigenlijk niet dat we als beschaving een terugslag krijgen. Toch was er al 200 jaar geleden kritiek op onze omgang met de natuur. Iedereen die het wilde zien, zag toen al de rooibouw en men zocht ook naar remedies. Alleen moeten we vandaag vaststellen dat alle milieuproblemen uit die tijd nog altijd bestaan. Er zijn er nieuwe bijgekomen, maar het probleem van de broeikasgassen is al sinds de 19e eeuw bekend. Het is al lang duidelijk dat de zeespiegel zal stijgen als de uitstoot niet beperkt wordt. Wetenschappelijke inzichten volstaan kennelijk niet om daadwerkelijk iets te doen. Er moet ook iets veranderen in het bewustzijn. We moeten aanvaarden dat het vooruitgangssprookje ten einde is.

1972, het jaar waarin het rapport van (eigenlijk: aan) de club van Rome verscheen, was een kantelpunt. Toen werd omzeggens de noodtoestand afgekondigd. Vanaf dan wisten we echt dat de planeet gevaar loopt. Men kan niet zeggen dat er sindsdien niets gebeurd is, maar eigenlijk is het resultaat beperkt. Het rapport heette *Grenzen aan de groei* en daar wringt inderdaad het schoentje. Het is een pleidooi voor evenwicht in plaats van groei. Maar het was ook een wake up call, een roep om het roer drastisch om te gooien. Belangrijk is dat de problemen waarmee we worstelen niet op zichzelf staan, maar een systeem vormen. Om die samenhang te vatten werd in die tijd een computermodel ontwikkeld. Het had ongetwijfeld zijn beperkingen, maar de conclusie dat de aarde eindig is, terwijl we ons juist gedragen alsof dat niet zo is, kon niet zo maar weerlegd worden.

Sinds het rapport zijn de milieuproblemen wel degelijk zichtbaar. In